

הרב צבי שורץ

מרחשוון – לייחודו של חודש חסר ייחוד

הקדמה

חודש מרחשוון חל בעונת הסתיו, ובו יורד הגשם הראשון, הפותח את עונת החורף. יש בחודש זה שגרה מבורכת של ימי גשם שמנביטים את הזרעים שנזרעו לא מכבר. אין בו תאריכים מיוחדים של ימי חג ומועד ולא ימי תענית, חוץ מז' במרחשוון, שבו מתחילים בארץ ישראל 'לשאול את הגשמים' – 'ותן טל ומטר לברכה'. אך במבט מעמיק יותר אפשר למצוא דווקא בחודש זה כמה דברים ייחודיים.

א. מרחשוון - 'החודש השמיני' - גם בשמו הבבלי

בתורה אין שמות לחודשים. ערב היציאה ממצרים נקבע ניסן לשמש כראש לחודשים (שמות יב, ב): 'החדש הזה לכם ראש חדשים, ראשון הוא לכם לחדשי השנה'. מכאן ואילך נמנים החודשים לניסן, והם נקראים במספרם הסידורי: ניסן נקרא החודש הראשון; אייר – החודש השני; סיוון – החודש השלישי; תשרי – החודש השביעי. **מרחשוון הוא אפוא החודש השמיני.** גם ביתר ספרי המקרא נקראים החודשים בדרך כלל לפי מספרם הסידורי כנ"ל. עם זאת אנו מוצאים בספר מלכים שמות עבריים לחודשים ירח האיתנים (תשרי); ירח בול (מרחשוון); חודש זיו (אייר). בספרי המקרא מימי ראשית שיבת ציון מוצאים אנו שינוי בשמות החודשים: טבת, שבט, אדר, ניסן, אלול – שמות שהעלו עימם השבים מגלות בבל. בירושלמי מובאים דבריו של רבי חנינה בבידון: **'שמות חדשים עלו בידם מבבל'**. פירושים שונים ניתנו לשם החודש מרחשוון. היו שסברו ששם החודש מרחשוון מורכב משתי מילים – מרחש-וון – מלשון מבוץ מים; רחש הוא קול מבוץ, ואילו ון בפרסית משמעו מים. בעל 'ספר התודעה'² מביא את הדעה לפיה במקור היה שם החודש 'חשוון' והוסיפו לו 'מר' משני טעמים: 1) חודש מרחשוון הוא חודש שאין בו חגים; יתר על כן, בחודש זה התרחשו אירועים טרגיים ובאו צרות שונות. 2) קוראים את החודש מרחשוון על שם המים, כלומר הגשם שהעולם צמא לו ומצפה אליו בחודש זה. **מר** פירושו טיפת מים, ככתוב 'הן גויים כמר

1. ירושלמי ראש השנה, פ"א ה"א.

2. הרב אליהו כי טוב, ספר התודעה, עמ' קנא.

מדלי³. פירושו של בעל 'ספר התודעה', לפיו שם החודש הוא חשוון ונוסף לו 'מר' בשל היותו חודש רע ומר, הוא קשה: אם שמו המקורי של החודש הוא חשוון, היה צריך להיות מקור שבו מופיע שמו המקורי של החודש; אלא שבכל המקורות הקדומים – במשנה, בתלמוד במדרשים ובספרות הגאונים – תמיד מופיע השם מרחשוון. **לעולם לא נמצא את שם החודש המקוצר חשוון.** אין ספק שחלוקת המילה ל'מר' ו'חשוון' והשמטת 'מר' היא מתקופה מאוחרת. כאמור לעיל, שמות חודשי השנה הנהוגים היום הם שמות החודשים שהביאו עימם הגולים ששבו מגלות בבל, ערב הקמת הבית השני. לפיכך יש לחפש את מובנו של מרחשוון, באוצר המילים הקדום של השפה האכדית.⁴ **שמו של החודש השמיני הוא נַחַ שְׁמֶן שְׁמוֹבְנוּ 'נַחַ שְׁמֶן'.**⁵ בשפה העברית התחלפה האות ו"ו שבמילה 'ורח' באות מ"ם, ואילו האות מ"ם שבמילה 'שמנ' התחלפה באות ו"ו. האותיות בומ"ף – אותיות השפתיים – מתחלפות זו בזו: ברזל – פרזלא; ארגמן – ארגון; וכך נתקבל **שם החודש מְרַחְשֶׁן**,⁶ שפירושו **החודש השמיני**. מכאן שאין 'מר' תוספת ל'חשוון', אלא מגופו של שם החודש, ואם רוצים לחלק את המילה מרחשוון, נכון לחלקה ל'**מְרַחַ' ו'שֶׁן'**,⁷ כפי שהגו יהודי תימן.

ב. מרחשוון - זכר לגאולה מבבל וגם לגאולת מצרים

בפירושו לתורה (שמות יב, ב) מסביר הרמב"ן שהחודשים בתורה צוינו על שם מספרם הסידורי לזכר יציאת עם ישראל ממצרים, אך עם השיבה מבבל שונו שמות החודשים כדי להזכיר את הגאולה החדשה; וזו לשון הרמב"ן:

כדי שיהיה זה זכרון בנס הגדול, כי בכל עת שנזכיר החדשים יהיה הנס נזכר, ועל כן אין לחדשים שם בתורה, אלא יאמר בחדש השלישי (להלן יט א), ואומר ויהי בשנה השנית בחדש השני נעלה הענן (במדבר י יא), ובחדש השביעי באחד לחודש וגו' (שם כט א), וכן כלם... וכבר הזכירו רבותינו זה הענין, ואמרו שמות חדשים עלו עמנו מבבל (ירושלמי ר"ה א ב, ב"ר מח ט), כי מתחלה לא היו להם שמות אצלנו, והסבה בזה, כי מתחלה היה מניינם זכר ליציאת מצרים, אבל כאשר עלינו מבבל ונתקיים מה שאמר הכתוב (ירמיה טז יד-טו) ולא יאמר עוד חי ה'

3. ישעיה מ, טו.

4. אתר דעת, חגים ומועדים, רחמים שר שלום, 'מרח - שון ולא מרחשוון'.

5. שמות החודשים נגזרו כולם מהלוח האכדי: תשרי – תשריתו, מרחשוון – ורחו-שמנו, כסלו – כסילמו, טבת – טְבִיתו, שבט – שבטו, אדר – אָדְרו, ניסן – ניסנו, אייר – איירו, סיוון – סיוואנו, תמוז – שמו של הָאֵל הבבלי תמוז, אב – אבו, אלול – אלולו.

6. עם זאת אין לשלול את קיצורו של מרחשוון ל'חשוון', כי ייתכן שאין חשוון אלא קיצור של ח(דש)שוון או (יר)ח שוון, כדרך שנהגו לקצר בימי הביניים שמות כמו אבן גבירול ואבן עזרא וכתבו (אבן) גבירול, (אבן) עזרא.

7. ניתן למצוא סיוע להסבר זה בשמות החודשים שנתגלו בחורבות בית הכנסת העתיק בעין גדי. בכיתוב של שם החודש 'מרח שון' ברצפת הפסיפס רואים שיש רווח בין 'מרח' ל'שון'. נראה מכאן שהם הבינו את משמעות שם החודש, ולכן כתבו אותו בשתי מילים.

אשר העלה את בני ישראל מארץ מצרים כי אם חי ה' אשר העלה ואשר הביא את בני ישראל מארץ צפון, חזרנו לקרא החדשים בשם שנקראים בארץ בבל, להזכיר כי שם עמדנו ומשם העלנו הש"י.

אולם הגמרא⁸ אומרת שמאותו פסוק בירמיהו שהביא הרמב"ן להזכיר את הגאולה בעליה מבבל לומדים שגאולת מצרים לא תיעקר, אלא תהיה טפלה לגאולת בבל, ולכאורה שמות החדשים השכיחו לגמרי את יציאת מצרים! שמות החדשים שאנו נוהגים לקוראם בשמות תשרי, חשוון וכו' מזכירים לנו רק את שיבת ציון מגלות בבל! לפי זה, ייחודו של חודש מרחשוון הוא בהיותו מזכיר את שתי הגאולות בו זמנית: שמו הבבלי מזכיר לנו את שיבת ציון, ומשמעות שמו – החודש השמיני – היא זכר ליציאתנו ממצרים.

ג. 'בחדש אשר בדא מלבו'

מלכותו של שלמה הסתיימה בסופה של שנת השמיטה, והחלה מלכות רחבעם וירבעם. כך בירושלמי (עבודה זרה פ"א ה"א): 'אמר רבי יוסי בר יעקב במוצאי שמיטה מלך ירבעם על ישראל'. רחבעם נערך למעמד 'הקהל' שזמנו בשנה השמינית בחג הסוכות, כחודש ימים אחרי המלכתו. מעמד זה היה לצנינים בעיני ירבעם, והיה אחד הגורמים שהאיצו את הפילוג המוחלט בעם. הבעיה הייתה כיצד יראה בעיני העם מעמדו של מלך ישראל מול מעמדו של מלך יהודה במעמד 'הקהל'. במקרא מובא שירבעם לא רצה שבית המקדש שבממלכת יהודה יהיה מוקד העלייה לרגל, וכך יודו כולם במלכות רחבעם (מלכים א יב כו-כז):

ויאמר ירבעם בליבו עתה תשוב הממלכה לבית דוד אם יעלה העם הזה לעשות זבחים בבית ה' בירושלים ושב לב העם הזה אל אדוניהם אל רחבעם מלך יהודה והרגוני ושב אל רחבעם מלך יהודה.

אולם המקורות התלמודיים מגלים לנו טפח מצפונות ליבו. ישנם הבדלי דגשים בין הבבלי לירושלמי; לפי הבבלי⁹ ירבעם לא יכול היה לסבול את הרעיון שמלך יהודה **ישב** בעזרה והוא **יעמוד**, וכך נאמר (שם, בתרגום): 'וכשיראו את רחבעם יושב וירבעם עומד, יחשבו שהוא המלך ואני העבד, ואם אשב איחשב למורד במלכות ויהרגו אותי וילכו אחרי'. לעומת זאת, הדגש בירושלמי¹⁰ הוא לא על הישיבה אלא על **הקדמת הקריאה** במעמד 'הקהל', וכך נאמר (שם, בתרגום): 'אם יגידו הציבור שמלך יהודה יקרא קודם ואני אקרא אחרי, גנאי הוא לי, ואם לא אקרא כלל, ביזיון הוא לי. ואם אניח להם, ילכו ויעלו ויבואו לרחבעם'. מה שהפריע לירבעם, לפי הירושלמי, היא השאלה העקרונית – מי קורא? או בניסוח אחר: מי בראש? – מי עומד בראש המעמד? שאלת 'מי בראש' היא

8. ברכות יב ע"ב.

9. סנהדרין קא ע"ב.

10. ירושלמי ע"ז פ"א ה"א.

מרכזית אצל ירבעם, שהרי גם אחרי שירבעם חטא והחטיא את הרבים, הוא לא נענה לקריאת ה'. וכך נאמר בגמרא (סנהדרין קב ע"א):

אמר רבי אבא: אחר שתפשו הקדוש ברוך הוא לירבעם בבגדו, ואמר לו: חזור בך, ואני ואתה ובן ישי נטייל בגן עדן, אמר לו, מי בראש: - בן ישי בראש - אי הכי לא בעינא.

מסקנתו של ירבעם הייתה ליצור תחליף למקדש בירושלים בבניית שני בתי מקדש, בבית אל ובדן, בצפון הארץ ובמרכזה, כדי להקל על העם להגיע אליהם בלי טרחה רבה.¹¹ הוא גם חוסם את הדרך לירושלים, ושם שומרים שימנעו את העלייה לרגל. את חג הסוכות, שאמור לחול בחודש השביעי, מעביר ירבעם לחודש השמיני (מלכים א יב, לג): 'בחודש אשר בדא מליבו', וכך הוא יהיה לבד במעמד 'הקהל' כמלך ישראל, בלי ערעור על מעמדו. וכך מתואר בפסוק (שם):

ויעל על המזבח... בחמשה עשר יום בחדש השמיני בחדש אשר בדא מלבו ויעש חג לבני ישראל.

ההבנה הפשוטה היא שירבעם הקריב את קרבנות החג בחג הסוכות שאותו דחה לחודש מרחשוון. **לפי הסבר זה, ירבעם העביר את סוכות לחודש מרחשוון חסר הייחוד, וזיכה אותו בחג משלו.** כיצד הוא היה יכול לעשות זאת – לבטל את חג הסוכות בתשרי ולחגוג אותו בחודש אחר? מסביר הרב ראובן מרגליות¹² שירבעם היה גדול בתורה. 'בתורתו של ירבעם לא היה שום דופי', 'וכל תלמידי החכמים דומין לפניהם (לפני ירבעם ואחיה) כעשבי השדה'.¹³ מכוח היותו אחד מגדולי החכמים בדורו, החליט ירבעם לעבר את השנה על ידי הוספת חודש אלול נוסף, כדי שחג האסיף ייצא בזמנו,¹⁴ כפי שמעברים את השנה ומוסיפים אדר שני כדי שחג האביב ייצא בזמנו. ביהודה היה זה אכן חודש שמיני, אך כל ישראל, שקיבלו את פסיקתו בשל גדלותו וסמכותו, החשיבו את החודש הזה כחודש השביעי. לפי זה, לא רק חג הסוכות הוסב ממועדו, כי אם גם ראש השנה ויום כיפור. וכך יובן הירושלמי¹⁵ שדורש על הפסוק באיכה (ב, ו) 'שיכח ה' בציון מועד ושבת' – אפשר שהקב"ה משכח מועדיהם ושבתותיהם של ישראל?! אלא מועדיו ושבתותיו של ירבעם בן נבט, והכוונה לראש השנה שהוא מועד וליום כיפור שהוא נקרא שבת שבתון. יוצא שחודש חשוון, שבמלכות יהודה היה חודש שמיני רגיל, נחוג במלכות ישראל כחודש תשרי, כי כשמעברים את חודש אלול נהפך החודש השמיני לחודש השביעי. ירבעם יכול היה לעשות זאת מבלי לשנות את כל הלוח, כי חודש אלול הוא החודש האחרון בלוח השנתי, וכך נשארו כל החגים בתאריכים הקבועים שלהם. **כך הפך להיות חודש מרחשוון לחודש של תחילת השנה,** ומהחודש חסר הייחוד הפך להיות החודש

11. הרב יהודה זולדן, 'במוצאי שביעית – הפילוג, החורבן ובן דוד בא', אמונת עתיד 43 (תשס"ב), עמ' 14-8.

12. הרב ראובן מרגליות, המקרא והמסורה, פרק טו עמ נד-נו.

13. סנהדרין קב ע"א.

14. רש"י, מלכים א יב, לג ד"ה בחודש השמיני: 'דרש להם הוא חודש האסיף, ובו ראוי החג להיות'.

15. ירושלמי ע"ז פ"א ה"א; במד"ר איכה פ"ב.

בעל העוצמה הגדולה ביותר, מפני שחגגו בו את ראש השנה ואת כל חגי תשרי. הרב מרגליות מדייק את חידושו מן הכתוב, שלא כתוב 'בחג אשר בדא מליבו' אלא 'בחודש אשר בדא מלבו', על ידי שהוסיף חודש עיבור.

ד. יש עתיד למרחשוון

ה'בני יששכר' (חודש מרחשוון, מאמר א) מביא שחודש מרחשוון מיועד היה לחנוכת בית המקדש הראשון, כי בו נגמרה מלאכתו, כאמור במלכים (א ו, לח): 'ובשנה האחת עשרה בירח בול הוא החדש השמיני כלה הבית לכל דבריו', אולם חנוכתו נדחתה לתשרי של שנה הבאה:

...שהמשכן בימי משה נשלם בכ"ה בכסלו וציווה הש"י להמתין בחנוכתו עד ניסן ונמצא שנתבייש כסלו ושילם לו הקב"ה בחנוכה בימי החשמונאים¹⁶... מקדש ראשון בימי שלמה נשלם בירח בול הוא מרחשוון וציווה הש"י להמתין עד ירח האייתנים – תשרי, ונמצא שנתבייש מרחשוון ועתיד השי"ת לשלם לו לעתיד במהרה בימינו יהיה חינוך במרחשוון.

סיבה נוספת מביא ה'בני יששכר' (שם), והיא שבניין הבית השלישי במרחשוון בא לתקן את חטא ישראל שאמרו לרחבעם בחודש זה (מלכים א יב, טז) 'אין לנו חלק בדוד ולא נחלה בבן ישי'. התיקון לעתיד לבוא יהיה חנוכת הבית בחודש מרחשוון: על כן, בעת התיקון במהרה בימינו הנה ימלוך מלך מבית דוד משיח צדקנו ויתחנך הבית במרחשוון ויתוקן העולם במלכות.

ה. בהסידות - מרחשוון, ההתחלה האמיתית של השנה

הרבי מלובביץ'¹⁷ מעניק מבט אחר על ייחודו של חודש חשוון. הוא מביא משל להבהרת העניין: בעל חנות נוהג למלא מדי פעם את המלאי בחנותו. לשם כך הוא מבצע הזמנה של כמויות גדולות של סחורה. כשהסחורה מובאת לחנותו, הוא מאחסן אותה בדרך כלל במחסן החנות. כשהסחורה במחסן, המוכר אינו יכול למכור את הסחורה, כיוון שהקונים אינם יודעים עליה כלל. לשם מכירתה עליו להעביר חלק מן הסחורה מהמחסן לחנות ולסדר אותה שם בצורה המושכת את העין. גם אנו, בחודש תשרי, מקבלים כוחות גדולים למשך השנה. חודש מרחשוון הוא החודש שבו אנו 'פורקים את הסחורה' ומוציאים את הכוחות שקיבלנו בחודש תשרי מהכוח אל הפועל – בהוספה והתחזקות בתורה ומצוות, הוספה בשמחה ועזרה לזולת. חודש תשרי הוא 'חודש ההרצה' של השנה.

16. וכך מובא גם בילקוט שמעוני, מלכים רמז קפד: 'א"ר חנינא בכ"ה בכסלו נגמרה מלאכת המשכן ועשהו מקופל עד אחד בניסן... ומעתה הפסיד כסלו שנגמרה בו המלאכה. אמר הקב"ה עלי לשלם! מה שילם לו הקב"ה? חנוכת חשמונאי. וכן מרחשוון עתיד הקב"ה לשלם לו.'

17. תורת מנחם, התוועדויות, תשמ"ה ח"א פ' בראשית מבה"ח מרחשוון.

בחדש זה אנו מקבלים את הכוחות לפעול במשך השנה, אבל הוא עצמו למעלה ממצייאות העולם. לעומת זאת 'מחודש מרחשוון מתחילה הפעולה האמיתית שלנו בעצמנו בעולם בעובדין דחול'. יוצא אם כן שמבחינה מסוימת השנה מתחילה דווקא **בחדש חשוון**, כיוון שמחודש זה אנו מתחילים לעבוד בכוחות עצמנו.